

**İNEGÖL
İSHAK PAŞA
KÜLLİYESİ**

Yrd. Doç. Dr. Hicabi Gülgen

Emin Yayınları: 200

İnegöl İshak Paşa Külliyesi
Yrd. Doç. Dr. Hicabi Gülgen

Bursa 2016

© Bütün yayın hakları Emin Yayınları'na aittir.

Kapak
Arzu KESTANE

Baskı: Stüdyo Star Ajans Matbaacılık Ltd. Şti
Nilüfer Ticaret Merkezi Bursa
Sertifika No: 15366

E M İ N Y A Y I N L A R I

Fethiye Mah. Kırangış Sok. No:2 16140 Nilüfer / BURSA

Tel: (0224) 242 28 98 Fax: (0224) 241 25 69

www.eminyayinlari.com

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Cataloging-in-Publication Data (CIP)

İnegöl İshak Paşa Külliyesi

Hicabi Gülgen

1. Sanat Tarihi 2. İslam Mimarisi 3. Sanat

ISBN: 978-605-9955-69-0

Sertifika No: 21217

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	3
KISALTMALAR	7
ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	13
A. KONUNUN MAHİYETİ VE KAPSAMI.....	13
B. ARAŞTIRMALAR VE KAYNAKLAR	16
C. YÖNTEM VE METOD.....	19
D. İNEGÖL	21
E. İSHAK PAŞA	28

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU TÜRK MİMARİSİNDE KÜLLİYE'NİN GELİŞİMİ

A. CAMİLERİN GELİŞİMİ	49
B. MEDRESELERİN GELİŞİMİ.....	61
C. TÜRBELERİN GELİŞİMİ	67

İKİNCİ BÖLÜM

İNEGÖL İSHAK PAŞA CAMİİ

A. GENEL ÖZELLİKLERİ	76
1. Yeri.....	76
2. (Tamir) Kitabesi.....	77
3. Dış Görünüm.....	79

4. Plan ve Hacim	81
B. MİMARİ ELEMANLAR, MALZEME VE TEKNİK	
ÖZELLİKLER	90
1. Taşıyıcı Sistemler	90
2. Geçiş Sistemleri	92
3. Örtü Sistemleri	95
4. Kapılar	97
5. Pencereler	99
6. Mihrab	101
7. Minber ve Vaaz Kürsüsü	104
8. Müezzin Mahfili	104
9. Minare	105
10. Avlu	107
11. Şadırvan	108
12. Malzeme ve Teknik Özellikler	109
C. SÜSLEME	113
D. ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUM	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNEGÖL İSHAK PAŞA MEDRESESİ

A. GENEL ÖZELLİKLERİ	134
1. Yeri	134
2. İnşa Kitabesi	135
3. Dış Görünüm	136
4. Plan ve Hacim	140
B. MİMARİ ELEMANLAR, MALZEME VE TEKNİK	
ÖZELLİKLER	142
1. Taşıyıcı Sistemler	142
2. Geçiş Sistemleri	143

3. Örtü Sistemleri	144
4. Kapılar ve Pencereler	146
5. Malzeme ve Teknik Özellikler	148
C. SÜSLEMELER	150
D. ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUM.....	153

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNEGÖL İSHAK PAŞA TÜRBESİ

A. GENEL ÖZELLİKLERİ	160
B. MİMARİ ELEMANLAR, MALZEME VE TEKNİK ÖZELLİKLER.....	166
C. SÜSLEME.....	168
D. ONARIMLAR VE BUGÜNKÜ DURUM.....	169
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	177
BİBLİYOGRAFYA.....	185
EKLER.....	197
İSHAK PAŞA VAKFİYELERİ	199
PLANLAR VE KESİTLER.....	211
FOTOĞRAFLAR.....	223

KISALTMALAR

b.	Bin, ibn
bkz.	Bakınız
bl.	Bölüm
c.	Cilt
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
fot.	Fotoğraf
H.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
H.z.	Hazreti
M.	Milâdî
m.	Metre
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
sy.	Sayı
trc.	Tercüme
VED	Vakıflar Bölge Müdürlüğü Emlak Dosyası
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

ÖNSÖZ

Osmanlılar 1299 M. tarihinde Söğüt-Domaniç'te bir beylik olarak kurulduktan kısa bir zaman sonra, yaptıkları fetihlerle sınırlarını hızla genişletmiş, 1326 tarihinde Bursa'yı elde ederek bir devlet olmuşlardır. 1453 M. tarihinde İstanbul'u fethetmelerine kadar, önce Bursa sonra Edirne merkez olmak üzere, Marmara, Batı Ege ve Trakya'yı topraklarına katmışlardır. Kuruluşunun ilk yüzyılında bir yandan fetih hareketlerini devam ettirirken, diğer yandan elde ettikleri şehirlerde imar faaliyetleriyle şehirleşme ve buna bağlı olarak kurumlarını oluşturma gayretine girmişlerdir. Henüz ilk yerleşim yerlerinden başlamak üzere şehirlerde inşa ettikleri camiler, medreseler, zaviyeler ve imaretlerle devraldıkları Selçuklu mirası ve karşılaştıkları kadim medeniyetlerin birikimlerini kendi bünyelerinde mezceden ve bunu yeni bir dil ile ifade eden bir şehircilik anlayışını idame ettirmişlerdir.

İstanbul'un fethi ise devletten imparatorluğa geçişin sembolü olmuştur. Osmanlı Sanatında "Klasik" tabir olunan bir üslubun oluştuğu yer olarak İstanbul, Bursa'da temellerinin atıldığı ilim, sanat ve kültür bilincinin altın devrini oluşturan yeniliklerin de beşiği olmuştur. İlk bir buçuk asırda denemelerini ortaya koydukları müesseselerin İstanbul ile birlikte yüksek oluşumlarını gerçekleştirirken, geçmişin hatıraları, günün ihtiyaçları ve geleceğin hayaliyle külliyeye merkezli bir şehir tasavvurunu hayata geçirmişlerdir.

Sırasıyla Bursa, Edirne ve İstanbul merkezli bu değişim, her ne kadar atılımlarla gelen farklılıkları tebarüz ettirse de, geçişlerin kırılğan değil, uyumlu bir bilinçle ortaya konulduğunu gözler önüne sermektedir. Değişimin tanıkları konumundaki mimari eserlerde hiç değişmeyen esasın, şehir dokusunun temel taşları niteliğindeki külliyeleşmeler olduğu muhakkaktır. Orhan Gazi ile Bursa'da başlayan külliye merkezli mahalleler bütünü olarak şehir anlayışı, muhteva olarak her devirde korunurken, niteliksel büyümenin sınırları ve zamana ayak uydurma gayretinin meydana çıkardığı ortak kaygıyı hiç kaybetmemiştir.

Anadolu Selçuklularının dağınık inşa faaliyetlerinin aksine, cami merkezli toplu külliye inşası geleneği Osmanlı Bursa'sının ilk dönemlerinden itibaren kendini gösterir. Başta sultanlar ile önemli devlet adamları ve zenginlerin öncülüğünde inşa edilen külliyeleşmeler, planlanan şehir peyzajına uygun olarak büyümenin istikametini de belirlemiştir. Vakıf kültürünün temel manevi amil olarak arka planda kendini gösterdiği bu şehirleşme, bugün bile Osmanlı şehirlerinin omurgasını oluşturan merkezîyetçi mahalle birimlerinin önemini göstermeye devam etmektedir.

Bu çalışma, XV. yüzyılın ikinci yarısında, büyük devlet adamı İshak Paşa'nın, memleketi Bursa İnegöl'de kendi adıyla inşa ettirdiği külliyeleşmeyi konu almaktadır. Külliye, merkezde bir cami, caminin karşısında bir medrese, caminin kuzeybatısındaki bir türbe ile tamamen yıkılmış olduğundan bugün yerleri tespit edilemeyen han ve ahırlardan oluşmaktadır.

Yapım tekniği, inşa malzemesi ve süslemeleri itibariyle Erken Osmanlı devri anlayışını ama külliye oluşumu itibariyle de Klasik devri hazırlayıcı özelliklerdeki bu külliye, Osmanlı imar anlayışında geleneğin takibi ve yeniliklere uyumun anlaşılması

açısından büyük önem taşımaktadır. Değişimin malzeme, teknik, süsleme, plan teşekkülü ve mekân kuruluşu üzerindeki etkilerinin irdelendiği bu çalışmanın Sanat Tarihimiz için faydalı olmasını ümit ediyoruz.

Çalışmamız esnasında plan çizimlerinde yardımlarını gördüğüm doktora öğrencim Mimar Abdurrahman Reşit Bey'e, fotoğraf çekimlerinde yardımcı olan doktora öğrencim Berna Koca Hanım'a ve kitabın redaksiyonunu gerçekleştiren doktora öğrencim Semra Güler Hanım'a, İshak Paşa Vakfiyelerinin temininde gösterdikleri kolaylık nedeniyle Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi görevlilerine, eserlerin envanter dosyalarını incelerken yardımlarını gördüğüm Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü çalışanlarına, eski plan kayıtlarının mukayesesi için Bursa Belediyesi Planlama Müdürlüğü'nden Süleyman Bulut Bey'e ve yoğun çalışmalarım esnasında vakitlerinden fedakarlık yaparak çalışma fırsatı sağlayan eşim Kevser Hanım ile çocuklarım Alperen ve Bahadır'a en derin sevgi ve şükranlarımı sunarım.

Akpınar /Bursa 2016

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU TÜRK MİMARİSİNDE KÜLLİYE'NİN GELİŞİMİ

Hz. Peygamber'in (sav) Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra bizzat Resûl-i Ekrem'in de iştirak ederek inşa ettirdiği Mescid-i Nebevî (623 M.), İslam Kültür ve Medeniyet tarihinin en önemli merkezi durumundadır. Zira Hz. Peygamber'in bütün faaliyetlerinin merkezinde yer alan bu mescid, özellikle fonksiyonları bakımından sonraki dönem İslam Mimarisine örnek teşkil etmiştir. Basit ve sade bir tarzda inşa edilen bina bir diğer yandan olabildiğince fonksiyoneldi. Öncelikle bir ibadet mekânı, devlet işlerine karar verilen bir idare merkezi, Ashâb-ı Suffa için ders ve barınma yeri idi. Diğer yandan Müslümanlar için bir toplanma alanı, Hz. Peygamber ve ailesi için bir konut ve vefatından sonra Hz. Peygamber için bir türbe işlevini yerine getiriyordu.⁵¹ Asr-ı Saadetten sonraki dönemlerde İslam şehrini kurup geliştirmek isteyenler sadece şehirlerin etrafını surlarla çevirmekle yetinmediler. İnsanların yerleşecekleri mahalleleri planlarken Medine'deki Mescid-i Nebevî gibi çoğu kez dini yapıları merkeze alan bir usûlü takip ettiler. Hatta şehrin ulu camisi, her zaman yönetim merkezi olan saraydan daha merkezî ve daha önemli oldu. Dolayısıyla toplumsal her kurum bu merkez etrafında şekillenmeye başladı. Bu süreç tabii olarak şehir peyzajını şekillendiren ana etmen oldu. Başlangıçta mescid birçok ihtiyacı giderirken, şehirli nüfusunun artması ve idari kurumsallaşmaya paralel

⁵¹ Mescid-i Nebevî hakkında geniş bilgi için bkz. Bozkurt, Nebi, Mustafa-Sabri Küçükkaşçı, "Mescid-i Nebevî", *DİA*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004), c. 29, s.281-290.

olarak artan yeni vazifeler için zamanla yeni binalar teşkil etme zarureti hâsıl oldu.⁵²

Emeviler, Abbasiler, Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular'da görülen ve Anadolu Selçukluları'na kadar uzanan ribat yapı geleneği bir bakıma külliyelerin ilk temsilcileriydiler. İçinde yer alan saray, saraya ait yapı toplulukları, han ve mescid bu yapıları belirleyen en temel unsurlardır. Bazı Müslüman toplumlarda ise cami, medrese ve türbe birlikteliğinin ön planda olduğu görülür. Anadolu Türk Mimarisi külliyelerin yapı ve fonksiyonları itibariyle çeşitlemelerin en bol olduğu yerlerden biri olmuştur. Artuklular ile başlayan külliye formu XIV. yüzyıl Beylikleri devrinde yeni denemeler kazanmıştır.⁵³ Bunun birçok sebebi olmakla birlikte, en önemli neden Asya'dan gelen Türkler'in yeni yerleşim yerlerine uyum sürecinin tabii sonucuydu denilebilir. Böylece daha Akdenizli bir davranış tipi geliştirme zorunluluğu ortaya çıkınca, Beylikler devrinde Osmanlı külliye tipolojisini hazırlayan zenginlik ister istemez kendini göstermiştir.⁵⁴

Külliye planlamasının ilk birleşen elemanları cami ve medrese oldu. Başta sultan ve ailesi ile zenginleşen toplum, İslam'ın zekât ve sadaka müessesesini geliştirerek vakıflar oluşturmaya başladı. Vakıfların teşekkülüyle büyüyen külliye programları za-

⁵² Mülayim, Selçuk, "Süleymaniye'nin Üst Kimliği", *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi* (Ed. Selçuk Mülayim), (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007), s. 19,20.

⁵³ Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Külliye", *DİA*, (Diyanet Vakıf Yayınları, Ankara 2002), c. 26, s. 542.

⁵⁴ Arel, Ayda, "Menteşe Beyliği Mimarisi ve Balat İlyas Bey İmaret: Bir Aidiyet Sorunu", *Balat İlyas Bey Külliyesi* (Ed. M. Baha Tanman, Leyla Kayhan Elbirlik), (Mas Matbaacılık, İstanbul 2011), s. 57-59.

1: İŖhak PaŖa Camii Son Cemaat Yeri Cephesi

2: İŖhak PaŖa Camii Son Cemaat Yeri Revak GiriŖi

114: 15 No'lu Mezartaşı

115: 16 No'lu Mezartaşı

116: 17 No'lu Mezartaşı

117: 18 No'lu Mezartaşı